

Pădurea spânzuraților – Multiculturalismul unui spațiu literar traumatizant

Adrian DRAGNEA

Universitatea „Transilvania”, Brașov

dragnea79catalin@yahoo.com

Abstract: The present paper proposes the achievement of a theoretical construct, analyzing some of the most defining aspects, such as: multiculturalism, interculturality, identity, alterity, fiction, testimony, document, myth of national consciousness. This article has, at least, two main aims: on the one hand, it is a retrospective research and aesthetic recovery of a traumatic time, The First World War, and also of a tragical space, Transilvania, regarding a reference novel of the genre: *Forest of the Hanged* by romanian writer, Liviu Rebreanu, and, on the other hand, the reavelig of some critical concepts able to emphasize the need for an updated approach for a way to understanding the reporting of contemporary man to a tragic period and to a cosmopolitan space belonging to the Habsburg Empire. This area of complementarity, plurality and difference, in which the ultimate ethnic conflict of the old world, of Europe s different nations, reached in the modern age in the reigning moments of their redefinition, will find, in *Forest of the Hanged* a very rich and diverse mythological substrate.

Keywords: *multiculturalism, interculturality, identity, alterity, novel, myth.*

Istoria românilor este înțeleasă într-o manieră strict conflictuală ca o luptă continuă, purtată pentru supraviețuirea etnică sau statală (de exemplu conflictele cu turcii, cu ungurii). Dincolo de aceste antagonisme, trebuie să se remarce integrarea, timp de secole, a Țărilor Române în sistemul otoman, iar a Transilvaniei în spațiul ungar și în spațiul Europei Centrale, fenomene care generează multiculturalismul, interculturalismul și transculturalismul. Această abordare specifică și originală s-a născut, în cazul românilor, din ciocnirea dintre civilizația rurală, arhaică, patriarhală și influența modelelor străine, moderne, occidentale, civilizatoare, totul desfășurându-se într-un spațiu considerat „barbar”, sălbatic, spațiul românesc.

Multiculturalitatea este o problemă a zilelor noastre, dar la fel de bine se poate regăsi și în contextul cosmopolitismului din Imperiul Habsburgic, fapt prezent chiar și în romanul *Pădurea spânzuraților*. Multiculturalismul de referă la conviețuirea pe un teritoriu dat, în cadrul unei formațiuni statale date, a mai multor etnii, de regulă una majoritară și altele minoritare. În această conviețuire identitatea minoritarilor este mai mult sau mai puțin acceptată sau tolerată și este, de obicei, respectată și încurajată. Presupune o tendință de a evita asimilarea unor grupuri de către majoritate; o cunoaștere reciprocă presupune faptul că diferențele între culturi sunt cunoscute și respectate. Așadar, fenomenul

multiculturalității, în ideea de existență a unei majorități versus minorități, se aplică și se regăsește, devine identitar în cadrul Imperiului Habsburgic și ajunge să fie chiar o temă subsidiară în romanul *Pădurea sănzuraților* (austro-ungari versus români, slovaci, cehi, polonezi, croați, sârbi, italieni etc). Principiul de funcționare este acela al coexistenței unor culturi diferite, dar această diversitate nu se încurajează și nu se respectă.

Pentru a discuta despre conceptul de multiculturalism trebuie, mai întâi, lămurite două concepte foarte importante și anume, conceptul de identitate și problema raportului dintre identitate și alteritate. Discursul identitate-alteritate este încă la modă în societatea actuală. În contextul panidentitar se pune problema consistenței problemei identității individuale, dar și cea a identității colective.

Identitatea individuală reprezintă un anumit sentiment de continuitate și de coerență pe care îl trăiește individul în raport cu sine însuși. Ca să aibă acest sentiment de unitate a propriilor experiențe, el trebuie să se raporteze la ceva. Individul se formează într-un context identitar mai larg, în plus individul se percepe și în funcție de ceilalți, de cum îl văd ceilalți. Am putea aduce în discuție, în acest sens, *teoria etichetării*, promovată de Howard Becker [1963], formulată în *sociologia devianței*. Aceasta spune că atunci când aplici o etichetă unui individ, acesta va avea comportamentele corespunzătoare etichetei pe care i-ai atribuit-o, chiar dacă acestea nu erau inițial caracteristice. Există această privire în oglindă. Individul se privește pe sine însuși după criteriile din societate. Ne apreciem în funcție de normele de prestigiu dintr-o societate, constituite la un moment dat. Astfel, sunt decelate trei procese fundamentale:

1. Acceptare – individul respectă normele;
2. Decalaj – distanță între ce vrea grupul și ce poate individul;
3. Excludere – individul încalcă sistematic normele grupului.

Din perspectiva raportului dintre relațiile de mai sus, putem da drept exemplu personajul Apostol Bologa din *Pădurea spânzuraților*, care este acceptat în societatea austro-ungară, el respectând, într-o primă fază, regulile, normele și legile Imperiului, încercând să se adapteze rigorilor armatei statului oprimator din care făcea parte – „convins că își îndeplinește datoria către țară” [Rebreanu, 2006a: 45]. Ba mai mult decât atât, Apostol, încercând să se convingă, parcă pe sine, în discuția de la popotă, la începutul capitolului 4, cu locotenentii Gross și Varga, afirmă „căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul.” [Rebreanu, 2006a: 50]. Apare apoi decalajul, și anume distanța dintre ceea ce impune și presupune a fi combatant în armata austro-ungară și ceea ce se produce, cu adevărat în sufletul personajului alienat într-o societate stăină, ostilă, simțită ca fiind nonidentitară. Această dihotomie reverberează, de fapt, în conștiința personajului, generând o adevărată dramă sufletească. Convulsiile lumii în care trăiește se vor reflecta în mintea lui Apostol Bologa ca într-o oglindă, acest lucru constituindu-se în conflictul interior al actantului principal, lupta dintre apartenența etnică la un popor înrobit și conștiința datoriei față de armata statului cotropitor. Altfel spus, punctul de plecare al decalajului va fi atunci când Apostol află că trebuie să lupte pe frontul românesc și atunci se va produce un clivaj între ceea ce dorește armata imperială (grupul) și ceea ce poate individul.

De fapt, tema romanului *Pădurea spânzuraților* este de actualitate pentru întregul secol al XX-lea și pentru începutul secolului al XXI-lea, sub două aspecte interferente. În primul rând, secolul al XX-lea păstrează memoria celor mai mari conflagrații mondiale, ale căror aspecte sociale, politice, economice și chiar identitare au generat o mare literatură tematică, iar împlinirea centenarului, astăzi, reprezintă un moment oportun pentru a redescoperi, de a revaloriza, de a scoate din noaptea amintirii fapte, povești, traume

nespuse. În al doilea rând, marile conflicte istorice au fost și o înfruntare decisivă a etniilor lumii vechi, a diverselor popoare ale Europei, ajunse în epoca modernă în momente de cumpănă ale redefinirii lor, de multe ori soldată cu rearanjarea geografică a granițelor, atunci când *ideologia națională, se află la zădărnici*. [Boia, 2006: 20]. Astfel, mai ales după Primul Război Mondial, popoarele Europei, greu încercate luptă pentru a se întoarce la matca lor identitară, strămoșească, *urmărind un proiect de întregire națională*. [Boia, 2006: 21]. Aceste procese de anvergură vor lăsa urme adânci și semnificative în câmpul literar ca expresie a unor puternice crize individuale, dar și colective.

Cea de-a treia fază a excluderii, se traduce prin faptul că Apostol devine un personaj tragic, pentru că, prins în marile mecanisme ale istoriei, nu are posibilitatea de a alege sau, mai bine zis, se întâmplă ca în marile tragedii grecești, atunci când alegerea făcută în mod conștient de către erou reprezintă cauza nașterii tragediei. Așadar, alegând să meargă la război el comite prima greșală, iar cea de-a doua va deveni inevitabilă și anume, încercarea de a dezerta. Voința destinului se suprapune aici cu alegerea făcută.

Dacă prima acțiune, a înrolării în armata austro-ungară, este greșeala, a doua, și anume dezertarea, stă sub semnul necesității (*Ananke*), nemaiputând, astfel, schimba soarta cu nimic. Prima greșală, în ceea ce îl privește pe Apostol Bologa, este o eroare lipsită de intenție, o eroare de alegere izvorâtă dintr-o triplă cauzalitate: 1. teribilismul de a da o probă de bărbăție în fața logodnicei sale, Marta (aceasta ar putea fi *até*-greșală ca urmare a unei răătăcirii trecătoare); 2. Apostol Bologa are o atitudine juvenilă, contaminată de idealurile romantice, eroice, mitice asupra războiului – „războiul este adevăratul izvor de viață”. [Rebreanu, 2006a: 46]; sau „numai războiul este adevăratul generator de energii”; 3. consecința de a acționa conform unei educații primite de la tatăl său în spiritul datoriei exemplare.

Dacă primele două elemente stau sub semnul lui *até*, greșeala produsă ca urmare a unei răătăcirii trecătoare, cea de-a treia reprezintă *hamartia*, având ca esență educația rigidă din familie care ar putea funcționa ca o *greșală comisă de strămoși*, lipsită de rea intenție.

Așadar, revenind la ideea de excludere, acest lucru se produce în urma celei de-a doua greșeli a lui Apostol Bologa, percepută ca un *hybris* de către statul austro-ungar care consideră că eroul încalcă succesiv regulile grupului, se ridică împotriva sa atunci când încearcă să dezerteze și, ca atare va fi pedepsit prin spânzurare.

Identitatea colectivă reprezintă capacitatea unui grup de a se percepe, de a se recunoaște pe sine în calitate de grup și presupune faptul că un anumit grup de indivizi sunt uniți și au conștiința unității lor. Această unitate poate fi de lungă durată sau mai limitată în timp. Unitatea poate fi globală sau poate fi doar în jurul unui concept sau a unei idei.

Identitatea de grup presupune două procese distincte:

- un proces de fuziune în interiorul grupului;
- un raport de diferențiere în raport cu alte grupuri;

Pentru ca un grup să se perceapă ca un grup identitar trebuie să ia în calcul acele trăsături care asigură caracterul omogen al grupului și să excludă elementele care îl deosebesc. În acest sens, etniile sunt grupuri care se definesc prin diferențe față de ceilalți. Extrapolând aceste aserțiuni teoretice la nivelul discursiv al romanului *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu vom constata că se respectă, până la un anumit punct cele două paliere care conduc la nașterea și perpetuarea unei conștiințe a unității. Pentru exemplificarea celor afirmate mai sus ne vom raporta la capitolul 4 al *Cărții întâi* (discuția dintre ofițeri de la popota diviziei), foarte relevant pentru decelarea unor anumite tipologii mentale.

Astfel, conștiința apartenenței la un grup, la Imperiul austro-ungar va funcționa o perioadă limitată, până când conștiința unității se va pulveriza, va intra în conflict cu

conștiința de sine a individului. În acest sens Apostol afirmă: „N-am să dau socoteală decât conștiinței mele”. [Rebreanu, 2006a: 49].

Membrii grupului, ofițerii combatanți, surprinși în mijlocul luptelor, dar și în mijlocul discuțiilor, Apostol Bologa, locotenentul Gross, locotenentul Varga, căpitanul Klapka, Cervenco sunt coagulați la nivel discursiv în jurul unor macrosemne lingvistice sau simboluri-sinteză care generează semnificații multiple, idei forță, dar în același timp, fiind foarte fragile și controversate:

- *ideea de datorie față de stat, camaraderie*, (Apostol Bologa: „Fiecare își face datoria cum crede”; Gross: „Nicio datorie din lume nu-mi poate impune să ucid pe un camarad...”; Varga: „... în fața dușmanului toți ne facem datoria cu inimă”. De fapt, locotenentul Varga este singurul agent care încearcă să eludeze elementele de alteritate, scoțând în evidență caracteristicile identitare ale grupului). [Rebreanu, 2006a: 49].
- *apărarea patriei*, (Apostol Bologa: „căci mai presus de om, de interesele lui particulare, e statul”; Gross: „Nimic nu e mai presus de om! [...] Statul!...Statul care ucide!”; Apostol: „unde-i datoria, acolo-i patria!”). [Rebreanu, 2006a: 50].
- *ura*, (Apostol Bologa: „Ura naște veșnic ură”). [Rebreanu, 2006a: 50].
- *internaționalismul*, (Varga: „Uite internaționala! [...] Tu ești ovreu, domnul căpitan e ceh, doctorul de colea e german, Cervenco e rutean, Bologa e român [...] în sala cea mare sau în tindă vom găsi și polonezi și sârbi și italieni. [...] Și cu toții luptăm umăr la umăr pentru un ideal comun, contra dușmanului comun”). [Rebreanu, 2006a: 51].
- *suferința, iubirea*, (Cervenco: „Suferință ne trebuie... Numai în suferință crește și rodește iubirea cea mare”). [Rebreanu, 2006a: 52].
- *trădarea*. (Varga: „Nimic nu poate scuza trădarea”). [Rebreanu, 2006a: 52].

Identitățile se coagulează foarte pregnant dacă au obiective, care se pot realiza unul pe seama celuilalt. Cercetări recente spun că în măsura în care apar grupuri distincte, apare și un sentiment de competiție. La fel se întâmplă cu toate naționalitățile din Imperiul Austro-Ungar. Dar, în același timp, are loc o solidarizare în jurul unor idei mai sus amintite (datorie, internaționalism ș.a.) în perspectiva atingerii scopurilor comune.

În ceea ce privește diferențierea, aceasta nu se va mai face în raport cu celălalt, cu dușmanul, cu inamicul, vor apărea diferențe mari de mentalitate, de opinie chiar în interiorul grupului. Iar acest lucru va fi foarte evident în cazul lui Bologa, când va afla că inamicii vor fi frații săi, românii. Această mentalitate schizoidă se va propaga în interiorul grupului, fracturându-l. Așadar, identitatea colectivă a grupului, a Imperiului va fi pusă în pericol.

Se poate vorbi și de existența unui fin mecanism psiho-cognitiv al raportării la cei din propriul grup și la cei din afară. Anumite atitudini observate la anumiți membri ai grupului sunt luate ca generale. Astfel, se ajunge la stereotipizare care presupune nașterea unor prejudecăți. Încă din Renaștere au apărut stereotipii legate de popoare. Aceste stereotipii au origini antropologice foarte îndepărtate: solidaritatea față de propriul grup și delimitarea de celelalte grupuri. Are loc o tendință spontană de solidarizare cu propriul grup – tendință etnocentrică. Natura noastră generează acest etnocentrism spontan, însă civilizația ne îndepărtează de etnocentrism, ne învață să comunicăm și cu alte grupuri, să acceptăm conviețuirea și relațiile cu alte grupuri.

Prejudecățile sunt normale în faza lor spontană și devin periculoase când devin ideologii, așa cum din imperialism s-a făcut o cauză agresivă, acest lucru ducând la conflict.

Dacă la început, Apostol se regăsește, se identifică în interiorul grupului său cosmopolit, globalizant, care emancipează, ulterior se va diferenția, se va simți foarte român, își va găsi identitatea nu prin comparația cu celelalte nații, cu care coabitează, în ciuda divergențelor ideatice, ci prin conștientizarea unei iminente confruntări cu românii, aflați în partea cealaltă a frontului, obligat fiind să lupte pe frontul românesc. Același lucru se întâmplă cu David Pop din nuvela *Catastrofa*, care trăiește drama sfâșierii lăuntrice dintre datorie și sentimentul identității naționale. Așadar, personajele mai sus menționate sunt atipice, definite prin incompletitudine pentru că acționează într-un spațiu fizic, dar și mentalitar articulat de o dublă alteritate: *celălalt* – străinul din Imperiu alături de care conviețuiește și *celălalt* – românul aflat de cealaltă parte a frontului.

Iar contactul cu *dublul celălalt* presupune, în același timp, un „moment crucial al vieții”, parafrazându-l pe Ștefan Augustin Doinaș și, în aceeași măsură, o sursă a tragediei.

Așadar relația cu celălalt se regăsește în interiorul procesului de definire a identității atât în viața personală, cât și în cadrul relațiilor multiculturale și interculturale pe care personajul Apostol Bologa le trăiește. Apostol trăiește o experiență a rupturii care îl va conduce către o criză identitară.

Rolul simbolurilor în coagularea identităților

Identitățile colective se construiesc pe existența efectivă a grupului, pe suma de experiențe ale acestui grup, iar acestea constituie datul obiectiv, faptul că există o seamă de experiențe comune. Grupul are o existență comună dar și niște reprezentări spontane asupra acestei existențe comune (imagini, simboluri, mentalități etc).

Identitățile de grup sunt identități culturale pentru că experiența comună de viață a grupului este suportată în măsura în care se articulează într-un plan secund în raport cu existența. Coagularea simbolică a grupului are loc în jurul unor reprezentări. Reprezentările pot fi spontane dar și construite de elitele grupului.

„Poporul înseamnă interese comune dar și simboluri comune” afirma Spinoza. Așadar, forța simbolurilor joacă un rol covârșitor în coagularea grupurilor. Iar sociologul german de origine rusă, Serge Tchakhotine [1939] (la începutul secolului al XX-lea, în celebra lucrare *Violul mulțimilor prin propaganda politică*) sublinia ideea că simbolul vorbește de un întreg univers de idei (ideologie, program, slogan, simbol).

Astăzi identitățile se păstrează, păstrând cu înverșunare simbolurile. Este vorba de identitățile colective contemporane. Prin simbol îți afirmi o identitate de grup, apartenența la un grup. Există niște simboluri mentale la nivelul reprezentărilor discursive, care atestă apartenența imperialistă, precum execuția trădătorilor, a dezertorilor sau ceea ce afirmă Apostol Bologa atunci când pregătea execuția prin spânzurare a lui Svoboda: „Cu astfel de oameni nu batem noi Europa... Unde nu-i conștiința datoriei...”; sau tot Bologa: „O viață de om nu e îngăduit să primejduiască viața patriei!”; multiplele fronturi pe care se luptă – frontul italian, frontul rusesc, cel românesc, camarazii care sunt de diferite naționalități, faptul că merge la universitate în capitală, în Budapesta, chiar și folosirea termenului *abiturient*, specific sistemului de învățământ german, care înseamnă absolvent de liceu înaintea susținerii examenului (germ. Abitur = bacalaureat), relația cu ungueroaica Ilona, toate acestea fac trimitere la conviețuirea într-un spațiu multicultural etc.

Victor Neumann în cartea *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, afirma:

Deschiderea spre alteritate, cuprinderea experienței celuilalt indică nu doar aspirațiile legitime ale individului dar și pe acelea ale comunității. Văzute prin prisma firescului relațiilor interpersonale, societățile pot fi definite ca având origini culturale-

comunitare multiple și, deci, fiind marcate de o diversitate de semne moral-valorice. Trecerea dintr-o cultură într-alta depinde de longevitatea coabitării și de ponderea fostelor, respectiv actualelor relații comunitare. [Neumann, 2005: 199]

Această idee se probează în spațiul transilvănean din cadrul Imperiului Habsburgic, ca trăsătură identitară prin imixtiunea de culturi, existența unui complex de factori istorici, geografici, mentalitari care au condus la apariția unui fenomen așa de complex. În acest sens se impune părerea filosofului american Harvey Siegel în legătură cu terminologia conceptului de multiculturalism:

Multiculturalismul este legitim în cazul în care acceptă atât idealurile derivate din sensurile culturale specifice cât și pe acelea care trimit spre două sau mai multe culturi în același timp. Această din urmă ipoteza a fost identificată prin conceptul de transculturalitate. [Neumann, 2005: 199]

Așadar, tipologia lui Apostol, ca și combatant și reprezentat al Imperului în spațiul transilvănean presupune asumarea unui sine incomplet prin lipsa unei istorii comune, a unei mentalități împărtășite, a unei spiritualități specifice, dar care se poate defini prin transculturalitate.

Destinul istoric al Europei Centrale este marcat de istoria marilor imperii. Primul mare imperiu a fost cel Otoman care va marca prima fisură a acestui spațiu prin cucerirea Constantinopolului. Al doilea Imperiu a fost cel Habsburgic care, începând cu secolul al XIX-lea, își va crea o mentalitate marcată de modelele culturale și de civilizație austro-ungare. Al treilea imperiu este cel sovietic a cărui geneză este indicată chiar în romanul *Pădurea spânzuraților*.

Aceste imperii întârzie și anulează formarea normală a statelor națiuni. Iar când se formează vor crea un mit național care va intra în contradicție cu mitul imperiului.

La sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea se formează identitatea habsburgică. În sec. al XIX-lea se pun bazele incipiente ale formării statelor. Elementul etnic este asociat cu elementul lingvistic. Fiecare dialect inspiră sentimentul național. Vor exista frontiere etnice, culturale, lingvistice care nu corespund frontierelor reale. Comunitățile etnice și cele lingvistice intră în criză de identitate națională. Naționalismul acestui spațiu este antidemocratic în raport cu minoritățile. Războiul va rova marile deplasări de popoare și purificarea etnică.

Imperiul austro-ungar este întruchiparea conceptului supranațional de Europă Centrală. Naționalismul german este cel care generează naționalismul slav. Cele două naționalisme sunt tributare modelului herderian, un model romantic prin paradigma căruia națiunea este definită prin conceptul de etnos

Identitate românească vs. identitate austro-ungară

În societățile cu profil multicultural există similitudini dar și diferențe mari. De asemenea, există și o strânsă legătură între următoarele concepte atât de necesare definirii multiculturalismului: identitate-diferență-recunoaștere. Această ecuație se aplică foarte bine contextului socio-cultural din romanul *Pădurea spânzuraților*.

În ceea ce privește definirea noțiunii de identitate, Charles Taylor stabilește o clară legătură cu afirmarea politicii diferențelor. El observă că există un fundament general al diferențialismului, că orice entitate își dorește o recunoaștere particulară. Tot Taylor spunea

că ideea de recunoaștere stă la baza afirmării identităților colective, și, deci, a separatismelor. [Neumann, 2005: 185].

Apostol Bologa are o identitate scindată, se află în dilemă mereu, fiind o victimă a Imperiului. Există aici două mituri: mitul național, manifestat în mentalitatea celor scoși din zona lor, celor dezrădăcinați și mitul centralismului utopic, care face parte din mentalitatea austriacă. Între cele două mituri se află drama lui Apostol Bologa, care nu este singulară, ci este în același timp și drama sublocotenentului Svoboda, a stegarului polonez și a altora, drame care definesc și întregesc paradigma unor situații paradoxale întâlnite în cadrul Imperiului austro-ungar în timpul primei conflagrații mondiale: combatanți ajunși să lupte împotriva propriilor națiuni.

Pentru o mai bună comprehensiune a acestei problematice ar fi nevoie de o abordare din perspectivă contextualistă care ar conduce la decelarea acelor structuri nontextuale precum: contextul istoric, climatul literar al epocii, geneza romanului, toate acestea constituind detalii referitoare la scenografierea operei.

Romanul *Pădurea spânzuraților* își are geneza și în nuvela *Catastrofa*. Din punct de vedere tematic, problema războiului cu toate implicațiile și consecințele asupra individului, analiza unor cazuri de conștiință, fusese abordată de scriitor în unele din nuvelele sale. Apostol Bologa este prefigurată în nuvela *Catastrofa* de personajul David Pop.

Se întâmplă evenimente care se constituie ca o scenografie a romanului. Primul eveniment este o fotografie pe care i-o arată un prieten, o fotografie ce reprezintă o pădure cu spânzurători, care-l marchează profund. Al doilea eveniment este moartea fratelui său Emil, ofițer în armata austro-ungară, fiind condamnat la moarte pentru dezertare în anul 1917, iar Liviu Rebreanu se hotărăște să plece în căutarea mormântului lui Emil.

În *Caiete*, Rebreanu notează tot parcursul în care și-a creat scenografia. Rebreanu este atent la ficțiune, producerea textului, dar și de a căuta date despre contextul romanului.

Teme și mituri fundamentale în *Pădurea spânzuraților*

Nu întâmplător romanul începe cu imaginea spânzurătorii. Aici se creează două mituri: în dreapta, cimitirul militar, iar în stânga, cimitirul satului. Are loc descrierea unui spațiu al execuției, care se află la marginea unui sat.

Descriptorul care este și narator își asumă subiectivizarea descrierii: „Sub cerul cenușiu de toamnă ca un clopot uriaș de sticlă aburită, spânzurătoarea nouă și sfidătoare, înfiptă în marginea satului, întindea brațul cu ștreangul spre câmpia neagră, înțepată ici-colo cu arbori arămii.” [Rebreanu, 2006a: 25], sugerând limitarea, închiderea spațiului, spațiul claustant. Suntem într-un spațiu în care centrul își impune granițele violent, constituindu-se, astfel, în izotopiile unei utopii despotice.

Conotațiile elementelor descriptive pot sau nu pot funcționa metonimic în raport cu textul și cu scenariul. Această descriere circumscrie diegeza (timp, spațiu), dar impune și o izotopie disforică care e sugerată prin calificativele *neagră, cenușiu, aburită, înțepată*.

În continuare avem descrierea a două spații identice, două forme semnificante ce ascund același semnificat. Contextele care situaționează cele două spații fac ca cele două forme semnificante să se umple de conținuturi diferite. E o manipulare a formelor semnificante.

...doi soldați bătrâni săpau groapa, scuiându-și des în palme și hăcând a osteneală după fiecare lovitură de târnăcop. Din rana pământului groparii zvârleau lut galben, lipicios. [...] În dreapta era cimitirul militar, înconjurat de sârmă ghimpată, cu mormintele așezate ca la paradă, cu crucile, albe, proaspete, uniforme. În stânga, la câțiva pași, începea cimitirul satului, îngrădit cu spini, cu cruci rupte, putrezite, rare, fără poartă...

ca și cum de multă vreme niciun mort n-ar mai fi intrat acolo și nici n-ar mai vrea să intre nimeni... [Rebreanu, 2006a: 25]

Descrierea cimitirului din dreapta se diferențiază de cel din stânga. Aproape că e un simbol convențional, un cod, o convenție o poveste inventată, dar adevărată, în care, din punct de vedere referențial nu se întâmplă nimic. Este vorba despre acel realism despre care Roland Barthes [1984] spune că este un sistem de convenții care oferă mai degrabă o aventură a limbajului decât un act mimetic.

Se poate observa aici mecanismul de generare a mitului istoric, dar și a mitului politic prin descrierea celor două cimitire: cel al satului și cel militar. Recunoaștem, așadar, mitul utopismului despotice și mitul eroului, al centrului în care, pe de o parte datoria, sacrificiul sunt create prin alinierea crucilor ca la paradă, iar pe de altă parte etnicitatea spațiului, specificitatea lui. În această descriere este evidentă autarhia detaliului prin relevarea celor două suprateme: mitul eroului național, victimă a despotismului utopic, în opoziție cu mitul eroului Imperiului. Descrierea este caracterizată aici de nesiguranță, echivoc, ambiguitate.

Spânzurătoarea este un simbol, un element generator de semnificații. „*Spânzurătoarea nouă și sfidătoare*” – aceste detalii nu mai produc denotație, ci conotație și reprezintă o evaluare a naratorului care proiectează destinul lui Svoboda ce funcționează metonimic. Spânzurătoarea este simbol convențional, icon mitic al morții prin sacrificiu. Se poate vorbi despre motivul spânzuratului, eroului ce se lasă supus unui principiu imanent care-i hotărăște moartea.

Un alt element simbolic este funia care sugerează simbolic pragul dintre viață și moarte. Descrierea ne pune în fața mitului fabricat, cu descrierea cimitirelor, spânzurătorii și celălalt mit moștenit al etnicității. Textul generează acei topoi care revelează pe de o parte noul mit politic într-un context impus, iar pe de altă parte evidențiază ce anume în contextul textului determină izolarea mitului național. Mitul conștiinței naționale reverberează în cântecul ordonanței Petre – „E cântec de la noi”, reface contextul identitar al locului și conduce la conștientizarea inadecvării mentalității impuse, iar mitul politic al centrului este susținut de mentalitatea Imperiului.

Tot în sfera contextualismului se înscrie și similaritatea dintre istoria personajului – istoria autorului – istoria fratelui autorului. Istoria personajului se face cunoscută lectorului prin macroanalepsă. Apostol își face studiile la Universitatea la Budapesta. Există aici similitudine text-biografie. Istoria lui Liviu Rebreanu începe cu primele clase la Năsăud, apoi transfer la Școala civilă maghiară din Bistrița, după care începe cursurile la școala reală superioară de honvezi din Sopron. Liviu Rebreanu va urma cursurile Academiei Militare „Ludovika” din Budapesta [Rebreanu, 2006b]. Debutază ca scriitor în limba maghiară. Scrie în limba maghiară și este acuzat de șovinism și trădare de patrie pentru că se găsesc scrisorile, corespondența care-l incriminează. Naratorul debutează în limba română în anul 1908. În 1909-1910 este extrădat și închis la Gyula, acuzat fiind de trădare. În 1921 scrie *Pădurea spânzuraților* și în 1928 are loc traducerea romanului la Praga. Personajul principal al romanului se identifică cu fratele său, Emil Rebreanu. Apostol face școala în limba maghiară și e apreciat de profesorul de filozofie tocmai pentru prestigiul culturii austro-ungare în raport cu cea valahă.

În același context petrece încă doi ani la Budapesta, iar atitudinea personajului este de inconstanță: „râvnea civilizarea sufletului”, dar nu iubea modernizarea sufletului pentru că „în mijlocul naturii se simțea liber și mai aproape de inima lumii”, nu-i plăcea tumultul, respingea chiar modernitatea. Apostol va încerca refacerea climatului armoniei perfecte într-un spațiu primitiv, specific societății tradiționaliste și va face apologia bunului sălbatic. Ca element identitar, se remarcă acceptarea și respingerea codurilor civilizației moderne

pentru că funcționează codul civilizației de mentalitate tradiționalistă, arhaică. Este un homo duplex, duplicitate specifică individului mereu așezat între valori și paradigme, între lumină și întuneric. Maria Todorova [2000] în cartea *Balkanii și balcanismul*, abordând profilul omului balcanic, spune că acesta este un homo duplex. Așa este și Bologa, un purtător de mască (locotenentul Gross: „[...] șovinismul tău a fost nevoit să pună, rând pe rând, diferite măști ca să te poată scăpa de primejdie” [Rebreanu, 2006a: 142]) un duplicitar, un sine incomplet care se datorează inconcretitudinii de rasă, de religie, purtând etichete semantice precum *a fi între, semi*. De fapt, cazul lui Bologa este al tuturor naționalităților din cadrul Imperiului Habsburgic.

Există în cadrul acestui roman o serie de teme arhetipale care scot în evidență noțiunile de identitate și alteritate ca paradigme contextualiste definitorii ale multiculturalismului.

Așadar, tema identitară a statului dușman pentru popoarele ce sunt constrânse să-și piardă identitatea reiese din perspectiva tradiționalistă a zonei dată de mamă: „Să te bați pentru ungurii ce ne bat pe noi?” Tema suspiciunii și terorii pe care o impun imperiile mereu, căreia i se asociază tema trădării apare în scrisoarea pe care Apostol o primește de la mama sa:

Știi, dragul mamei, că pe protopopul Groza l-au luat și l-au dus la internare prin Țara Ungurească. [...] Că, zice, protopopul a predicat de pe amvon precum ca să nu ne lepădăm limba strămoșeascăși nici credința în Dumnezeu, ci să le păstrăm cu sfințenie. Și din pricina aceasta l-au ridicat și l-au închis. [Rebreanu, 2006a: 47]

Strâns legat de multiculturalism este și conceptul de națiune, raportată la două paradigme: cea franceză, cvasidemocratică și cealaltă germană, tributară modelului herderian, *sânge și glie*, romantic și foarte obedient față de etnicitate, care se va legitima prin crearea unor mituri. Astfel, prin afirmația „să nu ne lepădăm limba strămoșească”, se impune mitul țaranului ce păstrează elementul de identitate etnică, iar prin fraza lui Apostol Bologa care rezumă toată perspectiva impusă de mamă: „Biata mamă! Se vede că-i strănepoata subprefectului lui Avram Iancu [...]”), se naște mitul eroului național.

Celelalte personaje ale romanului intră în niște scheme actanțiale pe care lectorul trebuie să le decodifice. Un algoritm care să permită decodarea ar fi modul prin care Philippe Hamon [1972] prezintă modalitățile de funcționare a personajului cu ajutorul semnului lingvistic. Astfel personajul ca semn discontinuu cunoaște trei modalități de exprimare la nivelul textului:

	Semn lingvistic	Personaj
a)	Semn referențial	Personaj referențial – se înscrie într-o anumită tipologie (personajul istoric, alegoric, mitic, etc.)
b)	Semn deictic	Personaj deictic sau ambreior – reperat la nivelul contextului enunțării
c)	Semn anaforic	Personaj anaforic – raportat la contextul enunțului

- Apostol Bologa – personaj referențial care trimite la mitul eroului național, victimă a despotismului utopic;
- Varga – personaj referențial – mitul eroului Imperiului, dar și deictic prin faptul că se dezvăluie prin raportare la celelalte personaje.

Klapka și Apostol reprezintă tipologia lui homo duplex și pot intra, de asemenea, și în categoria personajului deictic.

Gross este interesant, e emblematic, e evreu, *inginer la o fabrică de mașini din Budapesta*. Reprezintă o marcă a policentrismului, un simbol al cetățeanului aparținând centrului european. El este anarhist, rebel, aduce în discuție tema fratricidului tribal și este și socialistul care impune o altă perspectivă. În discursul său despre superioritatea socialismului se inserează tema genezei celei de a doua utopii barbare, Revoluția din Rusia. Gross intră atât în categoria anaforică, cât și în cea deictică.

În ceea ce privește etosul culturilor și literaturilor europene de centru și de sud-est, trebuie să amintim teoria lui Virgil Nemoianu [1997] din cartea *Cazul etosului central european* (în *Europa centrală: nevroze, dileme, utopii*, în care se consideră că aceste literaturi își însușesc acel filon romantic numit Sturm und Drang. Filozofiile idealiste herderiene și atitudinile sensibilității de tip Biedermeier se prelungesc și în prima jumătate a secolului al XX-lea, fiind dezvoltate și de literatura interbelică (Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, Anton Holban ș.a.). Există în această literatură un amalgam de elemente preromantice, romantice, luministe, dar este vorba de un iluminism de tip răsăritean. Victor Neumann în *Neam popor sau națiune? Despre identitățile politice europene* avansează ideea conform căreia a scrie istoria poporului tău înseamnă a crea conștiința națională ceea ce generează mitul național. În *Pădurea spânzuraților*, tema modelului Biedermeier – idealul intimist, se regăsește în idealizarea pasiunii pentru Ilona.

O altă temă, legată de mitul național este cea a șovinismului. Aceasta apare în dialogul dintre Marta și tatăl său, avocatul Domșa: „S-o fi trezit într-însul șovinismul tatălui său...”, sau în discuția dintre Bologa și Gross, atunci când Gross îi spune: „Tu, în străfundul sufletului tău, ești un mare șovinist român...” Apostol Bologa trăiește și o criza mistică datorată regăsirii identității care poartă amprenta lui homo religiosus pentru că el crede că Dumnezeu e în tot, în Ilona, în soldații cu care merge la spânzurătoare etc. Tema mitului conspirației specific spațiilor dominate de teroare și suspiciune apare în episodul interogării lui Apostol de către pretor, după ce fusese prins când încercase să dezerteze:

Mai dinainte de a sosi Apostol, pretorul descoperise motivele cele adevărate... Cei șapte spânzurați împreună cu cei doisprezece din hambar erau membrii unei vaste organizații de spioni și trădători... [Rebreanu, 2006a: 188]

Se poate vorbi și despre mitul morții eroice, moartea prin sacrificiu ritualic. Însuși Iisus Hristos, în literatura ocultă, e o imagine a spânzuratului. Apostol devine eroul spânzurat, devine parte a unui ritual sacramental.

Extrapolând ceea ce spunea Margit Feischmidt despre multiculturalism, am putea spune că fenomenul multicultural din romanul *Pădurea spânzuraților* își asumă experiența, mai puțin socială și mai mult de mentalitate, a unității prin diversitate și a diferenței reinterpretând-o și reevaluând-o.

BIBLIOGRAFIE

- Barthes, 1984: Roland Barthes, *Le bruissement de la langue: Essais critiques IV*, Paris, Éditions du Seuil.
 Becker, 1963: Howard Becker, *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*, New York, The Free Press of Glencoe.

- Boia, 2006: Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, interpretări*, București, Editura Humanitas.
- Feischmidt, 1999: Margit Feischmidt, „Multiculturalismul: O nouă perspectivă științifică și politică despre cultură și identitate”, în „Altera”, an V, nr.12/1999, Târgu Mureș, Liga PRO EUROPA.
- Hamon, 1972: Philippe Hamon, « Pour un statut sémiologique du personnage », în « Littérature », nr. 6, Paris.
- Maingueneau, 2007: Dominique Maingueneau, *Discursul literar*, București, Editura Institutul European.
- Nemoianu, 1997: Virgil Nemoianu, „Cazul etosului central european” în *Europa centrală: nevroze, dileme, utopii*, de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Polirom.
- Neumann, 2005: Victor Neumann, *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, București, Curtea Veche.
- Rebreanu, 2006a: Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, București, Editura Liviu Rebreanu.
- Rebreanu, 2006b: Ilderim Rebreanu, *Tabel cronologic*, romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu, București, Editura Liviu Rebreanu.
- Siegel, 1999: Harvey Siegel, “Multiculturalism and the Possibility of Transcultural Educational and Philosophical Ideals”, in “The Journal of the Royal Institute of Philosophy”, vol. 74, nr. 289, p. 387-409, Cambridge University Press.
- Taylor, 1994: Charles Taylor, *The Politics of Recognition, in Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition*, Edited and Introduced by Amy Gutmann, Princeton University Press.
- Tchakhotine, 1939: Serge Tchakhotine, *Le viol des foules par la propagande politique*, Paris, Gallimard.
- Todorova, 2000: Maria Todorova, *Balcării și balcanismul*, trad. Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu, București, Editura Humanitas.